

Ali ništa pogrešnije nego sam taj 'bitak' opet razumjeti kao nešto postojano, gotovo i postojeće. 'Bitak' nije biće, a ponajmanje nekakvo postojeće nešto. Gotovo nesavladiva čovjekova navika i snaga supstancijaliziranja svojstvena gramatički ustrojenu jeziku kao da sile na to da se i sam 'bitak', ma i protiv volje, pomišlja kao neko biće. No i 'bitak' jest samo u odnosu i po odnosu. I samo ono biti u svemu bitno je ograničeno i konačno, prožeto dubokom ništavnošću, koja čini to da se 'bitak' – paradoksalno: da bi uopće bio – mora svagda iznova ovako ili onako upuštati u odnos spram iskonske čistine mogućeg pojavljivanja i prikrivanja, što dakle ujedno znači spram biti čovjeka i spram mogućnosti bića. Povijesni odnos »nije samo ni spekulativno jedinstvo 'formalnog' i 'materijalnog', nego, preko njega, iznad i ispred njega, takova izvorna punina da su 'apstrakcije' (kao 'bit čovjeka', 'bitak', 'bića', etc.) zapravo samo indicirajući primjerene, ne približavajući se 'stvari' nikada do kraja«¹.

Bitak, bit čovjeka i bića jesu dakle u odnosu, iz odnosa i po odnosu. Taj svemu prethodeći odnos ne smije se nipošto misliti kao puko apstraktan i formalan. Naprotiv, u njemu je sadržana takva »iskonska punina« da se u usporedbi s tim i sam bitak i bit čovjeka i cjelina bilo kako pomislivih i zamislivih, mogućih i zbiljskih bića pokazuju kao nešto tek izvedeno. U odnosu i kao odnos sve to jest ujedno i zajedno u iskonskom, nerazlučivom jedinstvu: »*Povijest* nije drugo do zbivanje *odnosa* biti čovjeka, bića i bitka. U strogom smislu, povijest je *odnos*, naravno, ako se pod njim ne razumije formalizirana relacija relata, u koju može ući bilo što, nego *izvorna punina* po kojoj sve povijesno *jest*. Ovaj *odnos* nije nešto naknadno što pretpostavlja samostalno bivstvovanje čovjeka, s jedne, a bića i bitka, s druge strane.«²

To iskonsko jedinstvo odnosa možda je najuputnije misliti kao *sklop*, pri čemu ta riječ smislom ukazuje na ono što izriče jedna od vodećih riječi ranoga grčkog mišljenja *ἀρμολία*, koja naznačuje neko čudesno jedinstvo onih krajnje različitih, štoviše suprotnih, koji su ipak jedno s drugim 'uklopljeni' i 'sklopljeni', 'uzglobljeni' na taj način da u tom sklopu ono različito i suprotno ne samo ne gubi ništa od svoje vlastitosti, svojstvenosti, individualnosti, nego je naprotiv upravo u toj zajednici s onim sebi suprotnim čuva, štoviše osnažuje i potvrđuje.

Ako već čovjek, bića i bitak nisu ništa postojeće, nego jesu – bolje rečeno svaki put bivaju – samo u odnosu kao sklopu i iz njega, tad taj sklop još manje može biti nešto što jest u smislu naprostog postojanja. Sklop jest samo i jedino time da

¹ Vanja Sutlić, *Bit i suvremenost. S Marxom na putu k povijesnom mišljenju*, Sarajevo 1967, 371 i d.

² V. Sutlić, *Bit i suvremenost*, 363.